

# LA DONA DAVANT LA CRISI ECONÒMICA DEL MATRIMONI: DEVOLUCIONS DE DOTS EN LA VALÈNCIA DEL SEGLE XVII<sup>1</sup>

*Isabel Amparo Baixauli Juan*

LES crisis econòmiques del matrimoni suposaven la descomposició del patrimoni que havia administrat fins ara el cap de família o siga el marit –tant el dot com el seu propi–. Davant d'aquesta situació les dones demanaven els seus béns dotals. Però aquesta problemàtica no sols afectarà a la parella sinò també als altres components de la família com els fills i les filles. Els motius d'aquestes crisis eren molt diversos: la mort o l'endeutament del marit o la mateixa mort de la muller; com les situacions que provocaven. Tots ells –els motius– originaven demandes de restitucions dotals presentades davant del Justícia Civil de València. Així, l'anàlisi en profunditat d'aquestes demandes ens mostrarà quines eren les possibilitats que tenien les dones valencianes de la segona meitat del segle XVII per resoldre aquestes crisis.

L'estudi de les restitucions dotals comporta analitzar altres temes com el dot i la seva formació,<sup>2</sup> les herències i els testaments,<sup>3</sup> el món dels tutors-es y dels curadors-es, el creix.<sup>4</sup> Totes aquestes peces que van engantxades a la restitució ens reconstruiran tot tipus d'estratègies familiars: hereditaries fins les escollides per resoldre els problemes d'endeutament dels marits, d'embargaments dels béns d'aquests per raons polítiques,<sup>5</sup> el seu empresonament, la incapacitat administrativa d'aquests o bé les separacions matrimonials. Totes aquestes estratègies responen a una vessant econòmica. En aquest moment la dona pot tindre un paper a jugar, doncs ella disposa d'uns béns per decidir el futur d'aquests o el seu propi futur.

---

<sup>1</sup> Tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Rafael Benítez Sánchez-Blanco i presentada l'11 de març de 1992 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de València.

<sup>2</sup> Des de la quantia, el dotador i el seu grup sòcio-professional, el tipus de béns fins el notari i la data en que es registraren les cartes nupcials i les apoques de pagament del dot.

<sup>3</sup> Tant ens referir a la data i al notari que registrarà el testament com als hereus i hereves i la seva situació de majoria d'edat. Els testaments poden ésser de la muller o del marit indistintament.

<sup>4</sup> En aquest cas s'estudiaria: qui té dret al creix, si realment té el valor de la meitat del dot i si està constituït en censal.

<sup>5</sup> Ens referim en aquest cas als francesos que pateixen aquesta situació durant el període bèlic del seu país.

Amb la mort del marit la dona pot trobar-se no sols amb uns béns propis que fins ara no ha gaudit, els dotals, sinó amb uns nous<sup>6</sup> o amb unes noves responsabilitats com poden ésser les tuteles i curateles dels seus fills-es. Aleshores, a partir d'ara la dona administrarà el patrimoni familiar fins ara en mans del marit.

Quan la dona havia obtès la restitució en vida del marit, es devia a la crisi econòmica que patien. Els béns dotals podien servir per moderar la penosa situació econòmica de la família.

A la mort de la dona, aquesta disposava els seus béns com volia, a vegades seguia les estratègies marcades, deixant hereus als fills o filles que el marit havia deixat fora de l'herència com millora. Entre els béns de l'herència es trobaven el dot que era reclamat per hereus i hereves.

#### LA FONT: EL JUSTÍCIA CIVIL DE VALÈNCIA

Les demandes de restitució dotal es presentaven davant del Justícia Civil de València. Entre els altres plets les he trobat configurant la documentació emmenada d'aquesta institució.

L'origen del Justícia Civil de València es situa en la institució del Curia que va naixer amb els privilegis obtorgats al 1239<sup>7</sup> per en Jaume I, que després es devindrà amb el privilegi de 1251 del mateix rei, en Jaume I, Justícia de València.<sup>8</sup>

Amb els privilegis de 1239 es crea un nou marc jurídic per la ciutat de València i també per la resta de municipis que a més significà l'origen d'una organització política. El Curia tenia amples atribucions que anaven des de les purament judicials fins les polítiques com oficial real. També posseïa la doble entitat de magistrat local i oficial real que més tard heretarà el Justícia Civil de València. Fins 1245<sup>9</sup> era el cap que representava a la poderosa ciutat de València.<sup>10</sup>

La justícia era exercida per un tribunal col·legiat presidit pel Curia, elegit entre els prohomes de la ciutat. Amb el privilegi de 1251 el Curia passa a nomenar-se Justícia de València, aquest tribunal atenia plets civils i criminals en primera instància, la seva jurisdicció era la ciutat de València i

<sup>6</sup> Ens referim als béns que el marit pot haver deixat per ella, bé com usufructe, legat, o la totalitat de l'herència, això de la decisió del marit, condicionada per les circumstàncies de la unitat familiar –minoria dels fills/es–, a més de la seva pròpia voluntat.

<sup>7</sup> Baltasar Rull Villar, *Organización judicial del antiguo reino de Valencia*, Valencia, 1950.

<sup>8</sup> Francisco Roca Traver, *El Justicia de Valencia*, Valencia, 1970.

<sup>9</sup> Moment que s'estructura el Consell Municipal.

<sup>10</sup> Pablo Pérez García, "Origen y configuración de una magistratura urbana de la Valencia foral: el Justicia Criminal", en *Estudis*, n.º 13, Valencia, 1987, pp. 21-73.

l'horta. El següent pas cap a la nova organització jurídica es feu amb els privilegis que va donar en Jaume II en 1321.<sup>11</sup> La magistratura del Justícia de València es va descompondre en dues magistratures: el Justícia Criminal i el Justícia Civil. El Justícia Criminal era un tribunal ordinari de primera instància que atenia les causes criminals denunciades al terme de la ciutat de València. El Justícia Civil també era un tribunal ordinari de primera instància que atenia les causes civils, prompte per nombre de causes al 1324 es crea un Justícia de Cinquanta Sous que atenia les causes civils menors de cinquanta sous, aquesta quantitat augmentarà a tres-cents sous en 1363 i es dirà Justícia del Tres-cents Sous.

El Justícia Civil registra els juraments d'oficis i de professionals com notaris, corredors i l'obtorgació de franquícies,<sup>12</sup> pregons, requeriment de pagaments de deutors, sol·licituts de curador-es i tutors-es, sol·licituts de declaració d'hereus-ves testamentaris-es<sup>13</sup> o ab intestato, pagament de dot i creix, nomenaments de mamessors, actes d'emancipació de la patria potestat, alegats contra disposicions judicials, sol·licituts d'intervenció, subastes judicials, declaracions de majoria d'edat, expedients de puresa de sang i expedients a funcionaris per malversació de fons, entre altres.<sup>14</sup>

El Justícia Civil està dividit en diverses sèries, el nostre estudi s'ha basat en la del Judiciari, doncs hi es trobem les sol·licituts o demandes de restitució dotal presentades al Justícia Civil com tribunal de primera instància. Així hem vist dues concepcions de la sèrie que han ajudar a entendre el contingut del Judiciari: la de Mut Calafell<sup>15</sup> i la de l'Exposició de Dret.<sup>16</sup> Aquesta sèrie s'inicia a finals del segle XVI i tindrà el seu fi a l'any 1706,

<sup>11</sup> Pablo Pérez García, "Una magistratura de la Valencia moderna: el Justicia Criminal (1598-1621)", en *Estudis*, n.º 12, Valencia, 1986, pp. 207-230.

<sup>12</sup> Aquestes es donaven quan les persones eren veïnes o bé el Justícia Civil amb un jurament podia aveïnar a la persona que sol·licitava la franquícia.

<sup>13</sup> Quan hi ha conflictes amb el testament, una substitució.

<sup>14</sup> Pascual Marzal Rodríguez, *El Justicia Civil de Valencia en el reinado de Felipe II*. Tesi de Llicenciatura inèdita.

<sup>15</sup> Antonio Mut Calafel, *Inventario de la documentación del Justicia conservada en el Archivo del Reino de Valencia*, Madrid, 1958.

...Entre los asuntos en los que vemos su actuación: nombramientos de jueces para tomarse cuenta de la administración de tutores, pagos del exovar, tasa de alimentos a las viudas durante el any de plor...

<sup>16</sup> "Catálogo de la Exposición de Derecho Histórico del Reino de Valencia", *III Congreso Nacional de la Abogacía*, Valencia, 1955.

...Judiciari:

Registro diario de la actuación del Justicia Civil y sus asesores. Contiene anotaciones simples tales como asignación de tiempo a los testimonios y mandamientos a instancia de parte. La parte más importante está formada por declaraciones de los testigos y mandamientos y sentencias del Justicia una vez oídos y aquéllos, especialmente sobre arriendos de tierras, correcciones de protocolos notariales equivocados, deudas corrientes o sobre herencias, devoluciones de dotes, etc....

així doncs ocupa la última etapa del Justícia Civil de València abans de la seva desaparició junt al Justícia Criminal i el de Tres-cents Sous.

El document que es feia per demanar la restitució dotal i de creix segons he observat a la pràctica i a la teoria,<sup>17</sup> es composava de les següents parts:

a) *La demanda*, presentació de la persona demandant en nom propi o en nom d'una tercera persona de la restitució dotal i del creix i la persona requirint: "Ohits a X notari, procurador de C i a F curador de l'herència de G".

b) *La prova*, es presenta les probes documentals,<sup>18</sup> i a vegades testimonials:<sup>19</sup> "Pretenent per part del dit X en dicto nomine que ab cartes nupcials".

c) *La sentència*, el tribunal després d'haver oït a les dues parts i vista la documentació dicta sentència. "Providet et per viam provisionis condemna al dit F en dit nom de curador en havever de donar i pagar seu verius restituhir a C dot i creix".

#### EL MARC JURÍDIC

El règim econòmic familiar reglamentat pels Furs es caracteritzava per la separació de béns des de la formació del patrimoni familiar. Aquesta es registrava davant d'un notari en un document –les cartes nupcials o capitols matrimonials–. Aquest document es feia abans de contraure matrimoni,<sup>20</sup> doncs no es podia fer donacions entre els cònjuges quan s'havien casat.<sup>21</sup> Les cartes nupcials eren els protocols notariais testimonis de l'aportació econòmica de la dona, el dot,<sup>22</sup> al matrimoni i la promesa del marit d'una donació, el creix.<sup>23</sup>

La dona o qualsevol persona en el seu nom –son pare, sa mare,<sup>24</sup> els seus germans o germanes, ties, oncles o altres–<sup>25</sup> podien constituir el dot.

<sup>17</sup> Juristes de l'època també descriuen el document com Nicolàs Bas i Galcerán, *Theatrum Jurisprudèntiae forensis valentinae. Romanorum iuri mirífice accomodatae*, Valentiae, 1690, 2 vols.

<sup>18</sup> Les cartes nupcials, apoques, cures, tuteles, testament i altres actes notariais.

<sup>19</sup> Quan no s'ha mort el marit per confirmar la situació els veïns o persones que les conèixen testimonien que la situació que viu la parella des l'endeutament del marit fins separació passant per una ampla gama.

<sup>20</sup> *Furs e ordinations fetes per los gloriosos reys de Arago els regnicoles del Regne de Valencia*, editada per Lambert Palmart, València, 1482, reimpressió facsimil, València, 1977, p. 97, llibre V, rúbrica I, fur VI. A partir d'ara es citarà com *Furs*, V, I, 6 (L. P., p. 97).

<sup>21</sup> *Furs*, V, IV, 1 (L. P., p. 100).

<sup>22</sup> *Furs*, V, I, 4 (L. P., p. 97).

<sup>23</sup> *Furs*, V, I, 2 (L. P., p. 97).

<sup>24</sup> Els pares i les mares normalment dotaven a les filles, quan havia mort el pare la mare feia aquesta tasca. *Furs*, V, III, 7 (L. P., p. 100).

<sup>25</sup> Les institucions creades per dotar òrfenes, altres familiars encarregats de dotar.

Els béns i la forma de pagament es registraven en les cartes nupcials. Des del moment de signar-se les cartes nupcials amb l'aprobació de les dues parts, els béns dotals eren administrats pel marit i l'usufructe d'aquells era per l'administrador.<sup>26</sup> La dona no tenia dret als béns ganancials obtesos amb el treball dels dos, en canvi la dona podia disposar dels seus béns parafernals i fruits.

L'home a més d'aportar els seus béns i treball com sustent de l'economia familiar a les cartes nupcials prometia una donació, el creix. El creix era una donació *propter nupcias* que tenia el valor de la meitat del dot aportat per la dona.<sup>27</sup> En un principi aquesta donació era deure per tots els homes tant si es casaven amb vídues com amb donzelles,<sup>28</sup> però més en davant prendrà caràcter de premi a la virginitat, així les vídues que es tornaven a casar no tenien dret aquesta donació del marit.<sup>29</sup>

Així doncs, en la família valenciana del segle XVII hi havia dos patrimonis: el del marit i temporalment els béns dotals i el de la muller. Però el legislador per moderar i pal·liar aquesta divisió de patrimonis legisla solidaritats entre els cònjuges com l'obligació del marit d'haver d'atendre les despeses per malaltia de la muller i no demanar al sogre el rebols d'aquestes,<sup>30</sup> també la muller està obligada a mantindre al marit amb els seus béns parafernals si aquest és pobre sense culpa.<sup>31</sup> També hi havia altra solidaritat entre pares, mares i fills, filles per defensar la unitat familiar que semblava desfeta amb aquest règim econòmic de separació patrimonial.<sup>32</sup>

Quan la muller tenia béns parafernals, podia decidir bé administrar-los personalment ella o bé cedir la seva administració al marit. Aquesta era una decisió que havia de prendre la dona.

També el legislador havia determinat els motius que es podien esgrimir per demanar i aconseguir la restitució dotal i del creix.<sup>33</sup> Un dels motius era la mort del marit, la demanda l'havia de fer la vídua després de passar un any de viduetat –l'any de plor– als hereus-ves del seu marit.<sup>34</sup> Durant aquest any o el temps que tardaren els hereus-ves en restituir-li el dot, ella disposaria de l'usufructe de l'herència.<sup>35</sup>

També es podia demanar la restitució dels béns dotals i del creix en vida del marit, els motius podien ésser: l'empobriment d'aquest per la seva

<sup>26</sup> *Furs*, V, I, 17 (L. P., p. 98).

<sup>27</sup> *Furs*, V, I, 2 (L. P., p. 97).

<sup>28</sup> *Furs*, V, I, 2 (L. P., p. 97).

<sup>29</sup> *Furs*, N'Alfons II, 1329, r. XII, 2 (L. P., p. 208).

<sup>30</sup> *Furs*, II, X, 5 (L. P., p. 47).

<sup>31</sup> *Furs*, V, IV, 3 (L. P., p. 100).

<sup>32</sup> *Furs*, VI, IV, 33 (L. P., p. 115).

<sup>33</sup> *Furs*, V, V (L. P., pp. 101-105).

<sup>34</sup> *Furs*, V, V, 10 (L. P., p. 102).

<sup>35</sup> *Furs*, V, V, 3 (L. P., p. 101).

mala gestió del patrimoni familiar, haver fugit del domicili familiar i no mantindre a la dona, haver-se tornat boig, haver comès adulteri i haver una sentència de divorci.<sup>36</sup>

La mort de la muller suposava l'altre motiu per demanar la restitució del dot per part dels hereus-ves d'aquesta o els mateixos dotadors<sup>37</sup> al marit o als hereus-ves d'aquest.

Altres qüestions també regulades pel legislador són les tuteles, les curaduries i les procuraduries, institucions que ens apareixeran al llarg de l'estudi i ens cal tindre-les enquadrades en el seu marc jurídic.

La mort del pare abans de la majoria d'edat dels fills i filles<sup>38</sup> era molt normal a la València del segle XVII com a la resta d'Europa. Aquesta situació no era nova, així per pal·liar-la el legislador va crear la tutela i la curatela per emparar la indefensió dels orfes i òrfenes –menors d'edat.

La tutela consistia en autoritzar a una persona per educar i criar a òrfenes menors de quinze anys. També aquesta persona havia de tindre cura dels béns amb una bona administració i pagar-los els deutes. Després hi havia de passar comptes als pupils i pupil·les. Hi havia tres tipus de tuteles: testamentals<sup>39</sup> –quan la persona tutora s'ha nomenat pel testament–, legítimes –quan el Justícia ha nomenat una persona tutora entre els familiars més propers dels orfes-nes– i datives –quan el Justícia ha nomenat una persona tutora d'entre el veïnat dels orfes-nes–.<sup>40</sup>

No tot el món podia exercir la tutela, en primer havia d'ésser una persona major de vint anys<sup>41</sup> i en un principi ésser un home,<sup>42</sup> després s'afegirà un cas pel qual les dones podien exercir de tutores i de curadores, aquest era quan són les mares o les avies dels pubils i pupil·les que tutelaven i curen.<sup>43</sup> Hi havia també un màxim d'edat els setanta anys o més, per no poder fer de tutor-a també si la persona pertany a la Cort del Batlle,<sup>44</sup> haver exercit tres vegades consecutives la tutela, ésser pobre.<sup>45</sup> Una persona sols pot tindre un tutor-a, excepte si aquest o aquesta no pot administrar sol-a els béns dels seus pupils i pupil·les o si el tutor-a demana alguna cosa als pupils i pupil·les.<sup>46</sup> Els components del clergat regular i secular no podien exercir la tutela, excepte quan havien estat nomenats per un testament.

<sup>36</sup> *Furs*, V, V, 4 (L. P., p. 101).

<sup>37</sup> *Furs*, V, V, 2 (L. P., p. 101).

<sup>38</sup> Considerant que la majoria d'edat era a partir dels vint-i-cinc anys.

<sup>39</sup> *Furs*, V, VI, 1 (L. P., p. 105).

<sup>40</sup> *Furs*, V, VI, 5 (L. P., p. 105).

<sup>41</sup> *Furs*, V, VI, 3 (L. P., p. 105).

<sup>42</sup> *Furs*, V, VI, 14 (L. P., p. 106).

<sup>43</sup> *Fur* d'en Martí en les Corts de 1403, rúb. XV, f. 2 (L. P., p. 371).

<sup>44</sup> *Furs*, V, VI, 23 (L. P., p. 106).

<sup>45</sup> *Furs*, V, VI, 24 (L. P., p. 106).

<sup>46</sup> *Furs*, V, VI, 12 (L. P., p. 105).

La tutela finalitzava a la mort de la persona que l'exercia o quan els pubils i pupil·les complien els quinze anys, aleshores aquesta persona que feia de tutora presentava un memorial o capbreu de la seva administració.<sup>47</sup> També poden els pupils i les pupil·les dur a la persona que exercia la tutela i curanduria a jui per la seva mala gestió administrar.<sup>48</sup>

Quan els menors d'edat són majors de quinze anys, el legislador els ha creat la curatela<sup>49</sup> la qual els empararà. La curatela com la tutela té els mateixos trets però aplicats a pupils i pubils majors de quinze anys i menors d'edat.<sup>50</sup> Així la persona que exerceix la curatela ha d'ésser major de vint anys si és dona ha d'ésser mare o avia dels pubils i pupil·les que cura. Hi ha també tres tipus de curateles segons el seu origen: testamentaries, legítimes i datives.

També hi ha altres curateles que obedeixen altres situacions, és el cas de les curateles a persones absents que han estat portades a plet<sup>51</sup> i les herències jacents.

Altra figura que hem de conèixer en el marc jurídic abans d'entrar en anàlisi és el procurador.<sup>52</sup> Aquest és el representant d'una persona davant d'un tribunal, l'ofici de procurador ha d'ésser complit per homes<sup>53</sup> excepte quan la dona exerceix la procuraduria del pare o de la mare amb el consentiment d'aquests.<sup>54</sup> La tasca del procurador és defendre els interessos de la persona que representa davant d'un tribunal de justícia.

## EL DOT I EL CREIX

Les cartes nupcials eren els acords econòmics als que havien arribat els dos futurs cònjuges abans de contraure matrimoni fet davant d'un notari per tindre validesa. La futura muller o una altra persona amb el seu nom<sup>55</sup> aportava un dot, el futur marit el rebia i prometia restituir-lo quan calgués. Si la dona era donzella aquest li constituïa el creix amb valor de meitat del dot.

Generalment els béns dotals eren mobles, entre ells estaven les robes pròpies de la llar com tovalloles, llençols..., els utensilis de la cuina, joies.

<sup>47</sup> *Furs*, V, VI, 4 (L. P., p. 105).

<sup>48</sup> *Furs*, V, VI, 9 (L. P., p. 105).

<sup>49</sup> *Furs*, V, VI, 33 (L. P., p. 105).

<sup>50</sup> La majoria d'edat es troba en els vint-i-cinc anys.

<sup>51</sup> *Fur* d'en Pere II en les Corts de 1363, rúb. VI, p. 274.

<sup>52</sup> *Furs*, II, VIII (L. P., pp. 44-45).

<sup>53</sup> *Furs*, II, VIII, 5 (L. P., p. 45).

<sup>54</sup> *Furs*, II, VIII, 7 (L. P., p. 45).

<sup>55</sup> Aquestes persones eren normalment familiars: el pare, la mare, germans, germanes, avies, avis, oncles, ties. Però fonamentalment el pare, si era mort la mare.

Aquests eren els béns dotals més normals amb més o menys valor segons el grup socio-professional al que pertanyia la núvia. També hi havia dots constituïts per béns immobles com terres, cases, censals o altre tipus de dret –fàdiga, lluïisme...–. Les combinacions d'aquests poden ésser molt diverses. A vegades, les cases es devenien en alqueries, corrals i eres, mostrant no tant els béns immobles propis del món urbà sinó els del món rural, adaptats a les necessitats d'aquest.

Els béns dotals podien ésser donacions de persones o institucions,<sup>56</sup> sol·dades no pagades, pensions d'aliments, fins i tot drets d'examen. La majoria dels dots es composaven íntegrament per béns mobles especialment els més humils. Però també hi havia dots amb béns mobles i immobles.

La combinació de béns immobles podia ésser molt variada. Així hi podem trobar fins a vuit combinacions diferents:

- 1.º Els constituïts per terres.
- 2.º Els constituïts per cases.
- 3.º Els constituïts per censals.
- 4.º Els constituïts per terres i cases.
- 5.º Els constituïts per terres i censals.
- 6.º Els constituïts per terres i fàdiga.
- 7.º Els constituïts per cases i censals.
- 8.º Els constituïts per terres, cases i censals.

QUADRE I

## ANÀLISI DELS TIPUS DE BÉNS IMMOBLES QUE CONFIGUREN EL DOT

<i>Tipus de béns immobles</i>	
Terres	65
Cases	18
Censals	15
Terres i cases	6
Terres i censals	1
Terres i fàdiga	1
Cases i censals	4
Terres, cases i censals	2
TOTAL	112

Elaboració pròpia.

FONT: Judiciari del Justícia Civil de València.

<sup>56</sup> Les òrfenes rebien de distintes institucions normalment religioses unes cinquanta lliures com dot quan contraïen matrimoni, si no fos per aquestes donacions d'institucions aquestes òrfenes que no tenien cap empar econòmic per constituir el dot no haurien pogut contraure matrimoni.

Tenint en compte aquestes dades de la mostra del quadre I es poden donar unes conclusions indicatives de quins són els béns immobles aportats per dot. Així eren molt nombrosos els dots constituïts per terres únicament, després li seguien en nombre els de cases. Això es podia explicar per la funció que complien les terres com font d'ingresos i el seu paper social,<sup>57</sup> i també les cases. Els dots aportats per censals també són nombrosos pel que significava una altra renda. Les possibles combinacions de béns immobles redueixen el nombre de dots, però destaca la de terres i cases i la de cases i censals.

La quantia del dot no varia molt al llarg del segle XVII, més depen del grup socio-professional del qual procedeix la dona que d'una evolució al llarg del segle. Entre altres coses hem percebut la importància que tenen les relacions endogàmiques, així les dones contrauen matrimoni amb homes del mateix grup socio-professional que el seu. Però també hi ha matrimonis de cònjuges de distint grup socio-professional. Aleshores la quantia del dot està marcada no tant pel grup socio-professional de la núvia sinó pel del nuvi.

QUADRE II

## LA QUANTIA DELS DOTS AL LLARG DEL SEGLE XVII A VALÈNCIA

<i>Nivell/litres</i>	<i>N.º</i>
1-100	50
100-2000	203
200-300	161
300-400	99
400-500	90
1-500	603
500-1.000	137
1-1.000	740
1.000-2.000	106
2.000-3.000	42
3.000-4.000	22
4.000-5.000	19
5.000-10.000	25
10.000-20.000	12
20.000-30.000	1
TOTAL	967

Elaboració pròpia.

FONT: Judiciari del Justícia Civil de València.

<sup>57</sup> Estem davant d'una societat d'Antic Règim, on la separació del món urbà del rural no existeix. Així hi havia grups urbans –notaris, ciutadans, mercaders, nobles...– que tenien interessos en el món rural –terres o altres béns– i grups rurals –els homes que exercien els seus oficis com ferrers, fusters, etc.– propis del món urbà.

El quadre II ens pot donar una impressió aclaridora dels nivells dels dots al llarg del segle XVII. La franja dels dots entre cent i quatre-cents lliures és la més ampla amb quasi la meitat de tots els dots. En canvi, la franja dels dots per sota de les cent lliures és molt estreta. Al segle XVII eren pocs els dots que superaven les mil lliures –menys d'un quart– i molts els que arribaven a aquesta quantitat –tres quarts dels dots–. També observem al quadre que hi ha una important caiguda entre el nivell de mil i dues mil lliures i els altres nivells de més lliures, obviament, això respondrà a les poques famílies que podien disposar d'autèntiques fortunes per dotar a les filles en edat de casar-se.

#### LA RESTITUCIÓ DEL DOT I EL CREIX

Una de les resolucions a prendre quan hi havia una crisi econòmica familiar era que la dona o els seus hereus-ves demanaren la restitució dotal. Els motius podien ésser molt variats i responien a crisis econòmiques de la família. Aquestes es produïen quan es moria el marit o quan aquest no es feia càrrec de les despeses de la família<sup>58</sup> o quan es moria la muller.

Per la diversitat de motivacions que tenia la dona per demanar la restitució davant el Justícia Civil de València<sup>59</sup> els he agrupat en quatre tipus:

- Tipus A: restitucions dotals motivades per la mort del marit.
- Tipus B: restitucions que es feen en vida dels dos cònjuges.
- Tipus C: restitucions motivades per la mort de la dona.
- Tipus D: restitucions a les herències de les dotadores, transmeses d'uns als altres, de creix, i demandes de redegir els dots entre altres casos.

QUADRE III  
RESTITUCIONS DE DOTS DE 1660-1704<sup>60</sup>

Tipus	N.º	%
A	395	40,60
B	505	51,90
C	62	6,37
D	11	1,13
TOTAL	973	

Elaboració pròpia.

FONT: Judicari del Justícia Civil de València.

<sup>58</sup> Ací ens referim tant a absències, endeutaments, empresonaments, embargaments, incapacitacions dels marits.

<sup>59</sup> Font utilitzada per l'estudi i la tesi de llicenciatura.

<sup>60</sup> No s'ha buidat tot el període sinó els cinc primers anys de cada dècada (1660-1664, 1670-1674, 1680-1684, 1690-1694 i 1700-1704).

La tendència que es dibuixa al quadre és que una mica més de la meitat dels casos estudiats són del tipus B, és a dir, les demandes de restitució de dot i de creix que es presentaren davant del Justícia Civil des de 1660 fins 1704 es realitzaven en vida dels dos cònjuges, no hi havia una mort d'un dels cònjuges com motiu sinó que eren uns altres els motius (endeutament, embargament dels béns, empresonament, incapacitat administrativa del marit i separació del matrimoni). Els casos del tipus A també són nombrosos arribant al 40,60 %, aquests serien motivats per la mort del marit, una pèrdua important per l'economia familiar.<sup>61</sup> La resta dels casos es distribueix d'aquest mode, el 6,37 % són motivats per la mort de la dona, doncs les persones que l'han heretat demanen els béns dotats i el 1,13 % serien els casos D. Així doncs, la tònica general marca un lleuger predomini dels casos B front la resta de casos, la importància dels casos A.

#### Les restitucions del tipus A

Aquest tipus de restitucions es justifiquen per la mort del marit i ens aporten informació per analitzar qui hereta i qui gestiona el patrimoni del difunt. Per tant, l'interès d'aquest estudi és conèixer qui hereta i qui restitueix.

##### 1. Qui hereta

Les persones hereves de l'home fonamentalment eren els familiars, també hi havia un percentatge elevat de casos que desconexem qui here-tava.

Entre els familiars que heretaven de l'home majoritàriament eren fills i filles, però també hi havia un gran nombre de mullers hereves com podem veure al quadre IV. Tant els fills-es com les mullers eren el contingent que més heretava de l'home. Aquesta tendència de deixar el patrimoni als fills-es s'ajusta al marc jurídic. En canvi, la predilecció per les mullers no s'ajusta tant, doncs per davant de les mullers hi ha altres persones de la família.<sup>62</sup>

Per contra, els marits han fet aquesta elecció<sup>63</sup> per raons que dependran de cada cas en particular. En línies generals podiem veure una estratègia

<sup>61</sup> L'Economia familiar estava sota les mans del marit com cap visible de l'administració dels béns i responsable dels deutes de la muller, fills/filles menors d'edat. Però això no significa que tots els components de la família aportaren alguna cosa a l'economia familiar –mà d'obra, un sou... .

<sup>62</sup> Aquestes persones són descendents com els fills i les filles, i ascendents com el pare i la mare.

<sup>63</sup> L'elecció de deixar els béns familiars a la muller i no altra persona de la família.

familiar amb aquesta elecció. Els marits deixaven a les seves mullers els patrimonis per a què elles a la seva mort feren el repartiment més adient entre el fills i les filles. A tot açò, les dones a la mort dels seus marits haurien de pujar als fills-es en la vida totes soles. El patrimoni de l'home legat a la dona era un ajut que lleugerava aquesta càrrega.<sup>64</sup>

QUADRE IV  
LES PERSONES HEREVES DE L'HOMME (1660-1704)

Tipologia	N.º	%
1.º No consta	133	33,67
2.º Familiars:		
a) Fills-es	139	35,19
b) Muller	90	22,78
c) Muller/fills-es	17	4,30
d) Altres casos	14	3,54
Total	260	65,82
3.º No familiars	2	0,51
TOTAL	395	

Elaboració pròpia.

FONT: Judiciari del Justícia Civil de València.

## 2.º Qui restitueix

En un principi, podem pensar que les persones hereves eren qui farien la restitució dotal com una obligació que comportava acceptar l'herència, però això no sempre anava així. Hi havia altres persones que no ho eren però es feien càrrec dels béns de l'herència. Aquestes persones gestionaven les herències per minories dels hereus-ves, o per estar pendents de conèixer qui heretava, o per representació.

En aquest món de persones restituïdores del dot hi ha una variada tipologia, així hi trobem tres grans grups: el de curador-a/tutor-a, el d'hereus-ves i per últim el d'altres condicions. Dins de cada grup hi havia diferències les quals hem d'entendre per conèixer aquest món de la restitució dotal.

<sup>64</sup> La càrrega de criar i pujar els fills i les filles menors d'edat.

QUADRE V  
LES PERSONES QUE RESTITUEIXEN EL DOT (1660-1704)

Tipologia	N.º	%
1.º Curador-a/Tutor-a	246	62,28
2.º Hereus-ves fills-es	121	30,63
3.º Altres	28	7,09
TOTAL	395	

Elaboració pròpia.

FONT: Judiciari del Justícia Civil de València.

Dins del grup de curador-a/tutor-a es trobem tres realitats diferents: la de curador-a, la de tutor-a i la de tutor-a/curador-a. Una persona que exerceix de curadora pot tindre tres acepcions, per un costat pot curar d'una persona o més d'una, menors d'edat<sup>65</sup> però majors de quinze anys,<sup>66</sup> per altre curar d'una herència jacent,<sup>67</sup> i per últim tindre cura dels interesos d'una persona absent que té un litigi judicial.

El grup d'altres possibilitats ens amaga un ampli ventall de modalitats de restituïdors-es dotals des d'administradors, procuradors, marmessors fins combinacions de tutories i hereus-ves.

Com podem veure al quadre V les persones hereves no eren el grup que restituïa majoritàriament el dot perquè no tenien realment accés al patrimoni heretat, sinó els curadors/tutors. El motiu fonamental es podia buscar en les herències jacents com en les minories d'edat dels fills-es –contingent majoritari hereu–. Això ens mostra famílies que patien la desaparició del cap –el pare–, quan els fills i filles eren menuts. Les mares tenien davant seu una feixuga càrrega pal·liada per les solidaritats familiars i l'ajut de les cofrades d'òrfenes.<sup>68</sup>

<sup>65</sup> La majoria d'edat es conseguia al segle XVII quan complies els vint-i-cinc anys.

<sup>66</sup> Durant la minoria d'edat del zero als quinze anys, aquestes persones estaven sota la tutela d'un tutor o una tutora.

<sup>67</sup> Aquesta terminologia l'hem emprada abans, així quan parlem d'herència jacent estem referir-nos a una herència que fins ara no té titulars, els motius poden anar des de problemes testamentaris fins que no s'ha llegit el testament.

<sup>68</sup> Dotar a les òrfenes i posar-les a servir en alguna casa per un sou que el mateix cofrade major determinava.

### Les restitucions del tipus B

Aquestes restitucions –tipus B– bàsicament s’originaven quan el marit deixava de complir amb les obligacions econòmiques que tenia amb la família –mantindre a la muller i els fills-es–. A diferència de les altres restitucions es produïa en vida dels dos cònjuges. Quan ocorria aquesta situació la dona presentava la demanda de restitució dotal davant del Justícia Civil de València. La demanda havia d’anar acompanyada amb el testimoni de dues persones properes a la família –veïns, veïnes, coneguts o familiars– per fonamentar el motiu a què s’acollia la dona.

Amb el testimoni el Justícia Civil de València sentenciava al marit o altra persona a restituir el dot –el curador o procurador–. Després els experts del tribunal feien un inventari dels béns del marit per conèixer si podien cobrir la quantia del dot i del creix.

Com hem vist abans, els motius d’aquest tipus de restitució dotal estan regulats per legislació. Segons la mostra<sup>69</sup> estudiada les raons que justifiquen les demandes eren les següents: endeutament, empresonament per deutes, endeutament amb absència, empresonament, per altres motius, absència, incapacitació i embargament dels béns per ésser de nacionalitat fancesa dels marits.

QUADRE VI  
MOTIUS DE LA RESTITUCIÓ DOTAL EN VIDA DELS DOS CÒNYUGES  
1660-1704

Motius	N.º	%
1.º Marit endeutat	418	82,77
2.º Marit endeutat i en presó	4	0,79
3.º Marit endeutat i fugit	20	3,96
4.º Marit en presó	2	0,40
5.º Marit fugit	35	7,13
6.º Marit incapacitat	3	0,59
7.º Marit francès	16	3,17
8.º Altres	6	1,19
TOTAL	505	

Elaboració pròpia.

FONT: Judiciari del Justícia Civil de València.

<sup>69</sup> Aquesta mostra està formada per cinc-centes cinc restitucions, es a dir, és molt nombrosa i per tant indicativa.

El motiu amb més pes és el d’endeutament del marit amb un poc més de quatre cinques parts. La resta de motius sols representa el 17,23 % en el total, però representatiu. D’aquests predominen sobre tot tres: l’absència o fugida del marit per desconegudes causes, la produïda per l’endeutament i la nacionalitat estrangera d’aquest. Si els ordenem segons les xifres, tenim la següent imatge:

1. *L’absència o fugida del marit* és el motiu amb més nombre de demandes després de l’endeutament. Quan el marit s’absentava un temps descurant-se de passar una pensió per mantindre a la muller i fills-es –la seva família–, la dona demanava els seus béns dotals. Amb ells podia subsistir i mantindre als fills-es, si bé podia comptar amb la solidaritat de la família. L’absència dels marits podia ésser per moltes causes, des d’econòmiques, professionals, fins a personals, entre altres.

2. *L’absència acompanyada amb l’endeutament del marit* és el tercer motiu de pes al total. Les dones que fonamentaven la seva demanda en aquest motiu tenien marits que s’havien absentat per lliurar-se d’ésser empatats pels creditors.

3. *La nacionalitat estrangera dels marits* podia arribar a ser en cas de guerra motiu d’embargament de béns. Els francesos resident a la monarquia hispànica van ésser embargats per la guerra que sostenia amb França al llarg dels quinquenys de 1670-1674 i de 1680-1684. Les dones valencianes que s’havien casat amb ciutadans d’aquesta nacionalitat van demanar la restitució davant d’aquesta eventualitat de finals del segle XVII. Aquest és un motiu molt conjuntural.

4. *Altres motius* poden ser separacions matrimonials, el no passar pensions de manutencions a la muller i fills-es, altres contenciosos judicials que comportaven embargaments. Si bé el pes d’aquestes restitucions al total era mínim però significatiu.

5. *L’empresonament del marit per deutes* no era molt nombros perquè abans d’arribar aquesta situació hi havia altres passos<sup>70</sup> i opcions.<sup>71</sup> La presó per deutes era la situació més dolenta que es podia succeir en una societat endeutada com la valenciana de finals del segle XVII.

6. *La incapacitació del marit* no era un motiu habitual, però sí indicatiu d’una dolenta situació per tota la família. La incapacitat del cap de família –el marit– per exercir el seu ofici i administrar el seu patrimoni, conduïa a la família a la desfeta. Els béns dotals podien ésser un globus d’aire durant un temps.

7. *L’empresonament del marit* és el motiu amb menys nombre de demandes, però no per això perd interès sinó ens atrau més per conèixer la situació de la dona i la família.

<sup>70</sup> Efectuar embargaments dels béns inventariats del deutor.

<sup>71</sup> La possibilitat de fugir estava i molts l’elegien.



L'endeutament del marit és el motiu més al·legat per demanar el compliment de restituir el dot. A vegades aquest endeutament conduïa a fugir el marit de la ciutat o fins i tot a patir presó. Tenint en compte aquestes apreciacions, el contingent de restitucions dotals demanades per endeutament del marit augmenta a set vuites part del total, és a dir, el 87,5 %.

La fugida o absència del marit també s'incrementa, si tenim en compte els casos d'endeutament i absència del marit fins rondar en el total el 12 % que és amplament sobrepassat exclusivament al quinqueni de 1700-1704, els altres estan per baix del total.

Com hem vist, hi havia a la segona meitat del segle XVII molt marits empaitats per creditors, motiu pel qual les mullers demanaven al Justícia Civil la restitució del dot. Però aquests marits endeutats pertanyien a un grup sòcio-professional de la societat valenciana que patia una crisi o eren la imatge de crisi de tota la societat. Abans d'acceptar una d'aquestes tesis ens cal fer una anàlisi sòcio-professional dels marits endeutats, el qual ens pot donar una radiografia del problema de l'endeutament a la societat valenciana de la segona meitat del segle XVII.

## QUADRE VII

ANÀLISI DELS GRUPS SÒCIO-PROFESSIONALS DELS MARITS ENDEUTATS  
ENTRE 1660-1704

<i>Grups sòcio-professionals</i>	
Noblesa	5
Ciudadans i professions liberals	37
Món del comerç	34
Funcionaris de l'administració local	6
Artesans	123
Llauradors, pescadors i ramaders	94

En el quadre VII vegem com tots els grups sòcio-professionals viuen l'endeutament, realment està representada tota la societat valenciana de finals del segle XVII. Hem de tindre en compte el pes demogràfic de cada grup sòcio-professional a la ciutat. Així podem establir tres nivells en relació al nombre de casos, de més a menys:

a) El primer nivell està format pels artesans i els llauradors. Els artesans són en termes absoluts els professionals més endeutats seguits pels llauradors. Els dos grups sòcio-professionals suposen vuit dècims del total, és a dir, un primer nivell. Això s'explica perquè els dos grups representen la quasi totalitat de la població urbana i el seu *hinterland* —entre els llauradors hi ha de tot el voltant de la ciutat de València.

b) En un segon nivell, estan els professionals del comerç i els ciutadans i professionals lliberals amb una mica menys d'un quart en proporció al seu pes demogràfic a la ciutat de València.

c) El tercer nivell està compartit per la noblesa i els petits funcionaris de l'administració local, aquests dos grups sòcio-professionals representen una mínima part de la població de la ciutat.

Tota la societat de la ciutat de València està representada al quadre VII. Segons les xifres, tots els estaments patien aquesta malaltia anomenada endeutament, des de les altes esferes —senyors, marquesos, generosos— fins a petits artesans i llauradors de la ciutat i el seu *hinterland*. Ens trobem amb una societat que vui entre deutes.

*Restitucions de dots del tipus C*

Les persones que heretaven el patrimoni de la dona també tenien dret als béns dotals d'aquesta, per tant demanaven la restitució. Així a partir d'aquest tipus de restitució total podem conèixer quines eren les pautes que seguia la dona per deixar el seu patrimoni. Com la mostra és molt reduïda les conclusions que arribe seran factibles de revisió.

## QUADRE VIII

## LES PERSONES HEREVES DE LA DONA (1660-1704)

<i>Tipologia</i>	<i>N.º</i>	<i>%</i>
1.º Familiars:		
a) Fills-es	44	70,97
b) Pare/Mare	3	4,74
c) Nèts-es	1	1,61
d) Germans-es	2	3,23
e) Altres	5	8,06
Total	55	88,57
2.º El marit	1	1,61
3.º No consta	6	9,68
TOTAL	62	

Elaboració pròpia.

FONT: Judiciari del Justícia Civil de València.

Els fills-es són les persones que majoritàriament hereten de les dones com també hem vist en el cas dels homes. Un estudi comparatiu de les dues herències que ací no podem fer, ens dibuixaria estratègies molt clares. Una

d'aquestes podia ésser que la mare deixara majoritàriament els béns a determinats fills o filles i el pare als altres. Quan no hi havia fills-es al matrimoni la dona deixava el seu patrimoni a germans-es, pare i mare.

Els restituïdors d'aquests dots eren els mateixos marits si sobrevivia a les seves dones, o els seus hereus-ves, o els curadors tutors. Això depenia molt de la situació que vivia la família.

## CONCLUSIONS

La restitució dotal –objete del presente estudi– és un bon punt de partida per conèixer quines eren les línies generals marcades en les estratègies familiars. Aquestes es produïen en cada punt crucial de la vida familiar i la dona tenia un paper a complir. Realment no hi havia una opció determinada d'estratègies sinó unes situacions molt variades que determinaven unes actuacions i no unes altres.

El repartiment de les herències –materna i paterna– estava condicionat, a més de la voluntat del difunt o difunta, per la situació de la família –minororia o majoria de fills-es i quin dels dos cònjuges havia sobreviscut a l'altre.

Quan la crisi econòmica trucava a la porta d'una família amb un possible embargament del patrimoni del cap –el marit–, la dona podia salvaguardar els seus béns dotals de la desfeta. Amb aquests béns la dona podia finançar al marit i donar una eixida momentànea a la crisi econòmica.

Amb aquest estudi es confirma la importància del dot i el paper de la dona en l'economia familiar. Tot això ens ajudarà a conèixer millor les societats del passat, en aquest la societat valenciana <sup>72</sup> de finals del segle XVII.

<sup>72</sup> Ens referim a la ciutat de València i el seu *hinterland*.